

ילדים זה שמחה – למי? שיחה על פרשת בראשית

בשעה טובה אנחנו מתחילים לקרוא את התורה מחדש בפרשת בראשית. הפרשה דנה בעניינים שונים: סיפור בריאת העולם והאדם, החטא הקדמון, הגירוש מגן עדן, קין והבל, ועוד. אבל אני רוצה לדבר על התחלת הפרשה. עוד בפסוק הראשון, ובעצם במילה הראשונה, אנחנו פוגשים את רש"י עם דברי הפרשנות שעניינו אותי מאוד והם יהיו הנושא של השיחה שלנו היום. הנה מה שאומר רש"י על המילה הראשונה בתורה:

בראשית - אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החודש הזה לכם" שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? משום (תהלים ק"א) "כח מעשיו הגיד לעמו, לתת להם נחלת גויים". שאם יאמרו אומות העולם לישראל "ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים", הם אומרים להם "כל הארץ של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם, ונתנה לנו".

רש"י מביא דברים מפי רבי יצחק. אז קודם כל מי זה רבי יצחק? ובכן, מדובר ברבי יצחק נפחא אמורא ארצישראלי שחי במאה השלישית לספירה. במקצועו הוא היה נפח, לכן כינויו הוא נפחא. אני אעיר כמה הערות על דברי רבי יצחק:

1. רבי יצחק מכין כתב הגנה עבור ישראל נגד אומות העולם. שאם יבואו אומות העולם ויגידו לישראל "אתם שודדים, אתם כבשתם את הארצות של שבעת הגויים (הכנעני, החתי, האמורי וכו') והתנחלתם בהן" ישיבו ישראל שהארץ כולה של א-להים, שכן הוא ברא אותה, ושהוא יתן אותה, או חלקים ממנה, למי שהוא רוצה. ואת ארץ ישראל נתן לנו.

ההנמקה של רבי יצחק מבוססת על התורה, ועל סמך זה הוא רוצה לשכנע את הגויים בחזקה שיש לישראל על הארץ. לגבי זה יש לי קצת ספק. נניח שאני אלך אל האיטוללה חאמנאי והחברים שלו במועצת המהפכה, ואפרוש לפניהם את דברי רבי יצחק לגבי השייכות של ארץ ישראל לעם ישראל. למרות שאני מדבר את שפתם ולמרות שגם בקוראן כתוב שא-לוהים ברא את השמים ואת הארץ (אמנם שם לא כתוב בראשית, אלא כתוב שבריאת השמים והארץ היא מהסימנים של אללה), בכל זאת יש לי מידה של ספק שהם יחבקו אותי חיבוק אבהי ויודו לי על שהארתי את עיניהם בדבר שאילולי כן היה נסתר מהם. כך שאני לא יודע על מה בדיוק מבסס רבי יצחק את האופטימיות שלו שהגויים יאמינו במה שכתוב בתורה. מי שיוכל להסביר לי את זה, תבוא עליו הברכה.

2. רבי יצחק אומר שאילולי עניין כתב ההגנה, התורה היתה צריכה להתחיל ב-"החודש הזה לכם". וזאת למה? מפני שהיא "המצוה הראשונה שנצטוו בה ישראל". נשים לב שהוא לא אומר שהתורה היתה צריכה להתחיל בסיפור יעקב ולבן או בסיפור יוסף במצרים או בכל סיפור אחר, אלא הוא מחפש את המצוות שבתורה, ומטבע הדברים רוצה להתחיל במצוה הראשונה. את זה אני בוחר לפרש שהמצוות שבתורה עניינו את רבי יצחק יותר מאשר החלק הסיפורי של התורה. ואם זה נכון אז אני מאושר לקרוא את דבריו. מפני שגם אני חושב שמה שמשפיע על חיינו היום הוא המצוות ולא הסיפורים של התורה. אמנם אף אחד לא רוצה לבטל חלילה את סיפורי התורה, אבל להם יש אופי הומאני שמקנה לתורה מימד אוניברסלי אך לא מחייב אותנו בכלום. השאלה האם יעקב אהב יותר את רחל או את לאה אין לה ולא כלום לעשות עם חיינו היום. לעומת זאת המצוות כגון "צדק צדק תרדוף" או "לפני עיוור לא תתן מכשול" תמיד יהיו רלוונטיות ותמיד יש טעם ללמוד ולשנן אותן.

3. אם "החודש הזה לכם" היא המצוה הראשונה, לכאורה אפשר לטעון שכל מה שכתוב בספר בראשית ובשתי הפרשיות הראשונות של ספר שמות, גם אם הוא בצורה דקדוקית של פועל ציווי, איננו בחזקת מצוה. בכלל זה גם "פרו ורבו" שמופיע בפרשתנו פעמיים ועוד פעמיים בפרשת נח, וצורתו פועל ציווי, איננו בחזקת מצוה מחייבת.

אלא שעיון יותר מדוקדק בדברי רבי יצחק מגלה ש-"החודש הזה לכם" היא המצוה הראשונה שניתנה ל**ישראל**. פירוש הדבר שגם לפניו יכלו להיות מצוות, רק שהן לא ניתנו לישראל אלא לאחרים. ובאמת "פרו ורבו" נאמר לאדם הראשון ולנח ובני משפחתו, ובשני המקרים המונח "ישראל" לא היה מוגדר או אפילו קיים. כך ש-"פרו ורבו" יכול להיות מצוה מחייבת, וכך מתייחסת אליו גם ההלכה.

לפי ההלכה "פרו ורבו" היא מצוה שמחייבת את הגבר, ושיעורה הוא לפחות בן אחד ובת אחת. ומבחינתי כאן מתחילה הבעיה. אמנם ההלכה מתייחסת לנכדים ולצאצאים הבאים אחריהם כאל בנים לצורך פריה ורביה, אבל מה עם אדם שהילדים שלו קטנים ועוד אין לו נכדים, אבל יש לו נאמר חמישה בנים או שש בנות בלבד? האם הוא צריך להמשיך ולנסות להביא ילדים לעולם עד שיעמוד בדרישה?

יש לשים לב לכך ש-"פרו ורבו" נאמר לתכלית מסוימת. המשך האמירה היא "ומלאו את הארץ" (ב-3 מקומות), ו-"שרצו בארץ ורבו בה" (במקום אחד). מה זאת אומרת למלא את הארץ? ברור שהכוונה לא היתה מילוי עד אפס מקום. לא היתה כל כוונה שאנשים יישבו או יעמדו זה ליד זה מבלי שיוכלו לזוז מפני שאין מקום. הכוונה היתה למילוי הארץ במידה שהאדם יוכל לחיות בה בנוחיות ושיהיה לו כח מול בעלי חיים ופגעי הטבע. כלומר התכלית של "פרו ורבו" היא להבטיח את הקיום האנושי בעולם לנוחיותו ולאושרו של האדם.

אם נתייחס לסיפור המקראי כאל תיאור מצב העולם, הרי שבאותו זמן הארץ היתה די ריקה. "פרו ורבו" נאמר לאדם וחוה בעולם שהיו בו שני אנשים. נגיד שהיו יותר משניים. לפי האגדה היתה גם לילית ואולי היו גם אחרים. אבל כמה? עשרה? עשרים? במצב זה היה בהחלט טעם וסיבה טובה לצוות "פרו ורבו". אותו דבר נכון גם לגבי נח ובני ביתו שיצאו מהתיבה.

אבל מה בעולם שיש בו יותר משבעה מיליארד אנשים? האם הארץ לא מלאה מספיק? המצב היום הוא שהמשאבים העומדים לרשות האדם לא מספיקים את כל הצרכים שלו. חלק מהסכסוכים והמלחמות בין עמים נובעים מהתחרות של בני אדם על ניצול אוצרות הטבע, כאשר אלה הולכים ומידלדלים. פעם שמעתי מעמוס עוז שעוד מעט לא יהיה אפילו מספיק אויר לנשימה. מבחינת הכמות עדיין יש מספיק אויר לנשימה, אבל מבחינת האיכות, האויר בודאי לא מספיק טוב.

נושא ריבוי האוכלוסיה הועלה לראשונה על סדר היום העולמי במאה השמונה עשרה ע"י תומס מלתוס שהיה כומר, כלכלן, פובליציסט ופילוסוף חברתי. החשש העיקרי של מלתוס היה ממחסור במזון. הוא נימק את חששו מפני גידול האוכלוסיה בכך שאנשים מתרבים בקצב של טור הנדסי ואילו המזון מיוצר בקצב של טור חשבוני, ויגיע הזמן שהמזון לא יספיק לאוכלוסיה ויפרוץ רעב בעולם.

מבקרי מלתוס ביקרו אותו על כך שלא נתן את דעתו בהתקדמות המדע והטכנולוגיה. האמת היא שנכון להיום המבקרים צדקו בקשר לייצור מזון. הטכנולוגיה איפשרה לעבד שטחי אדמה נרחבים בקרבת הקוטב, ולייצר מה שנקרא "חיטה קרה". בנוסף לכך, המדע והטכנולוגיה

איפשרו את ייצור "חיטת על" (super wheat) עם שיבולים יותר עשירות בגרגירי חיטה ועם פחות מוץ. וכך גם לגבי גידולים אחרים. היום לא קיים מחסור במזון בעולם, ואם בכל זאת יש רעב פה ושם זה מפני שהמזון המיוצר לא מחולק בין האוכלוסיה בצורה שווה.

אלא שגידול באוכלוסיה לא דורש רק גידול בייצור המזון. בזמנו של מלתוס לא היתה קיימת בעיית מים בעולם ובודאי שלא במדינה שהוא חי בה. היום קיים מחסור חמור במים באיכות טובה בעולם, וזאת בעיה הולכת ומחמירה. סכסוכים רבים נובעים מהבעיה הזאת.

בזמנו של מלתוס כנראה לא היתה קיימת גם בעיית שיכון. עם גידול אוכלוסיית העולם הולכת ונוצרת בעיית שיכון. מה לעשות שהמערות של האדם הקדמון כבר לא כל כך באופנה, ואנשים דורשים שיכון מודרני עם כל הנוחיות שבו. המומחים צופים שבעתיד הלא רחוק חלק מהאנושות החיה תרד מתחת לאדמה. כלומר בגיל בר-מצוה האבא ייקח את הבן אל פני השטח להראות לו מה זה שמש! אבל גם לירידה לעומק האדמה יש גבול כי ככל שיורדים, יותר חם. גם לבנות לגובה יש גבול וספק אם ניתן לבנות על אותה פיסת קרקע בשני הכיוונים גם לגובה וגם לעומק. שלא לדבר על התחרות על שימוש באדמה לבניה לבין שימוש בה לחקלאות. ועוד לא דיברנו על אספקת חומרי בניה שמקורם באדמה אבל הרזרבות אינן אינסופיות.

עוד דבר שלא היה בזמנו של מלתוס, או שהיה ברמה מזערית, הוא הזיהום. גידול האוכלוסיה הביאה את המהפכה התעשייתית ושיטות הייצור ההמוני. יחד עם אלה בא גם הזיהום – בעיה שהולכת וגוברת. מחלות רבות נגרמות מזיהום הסביבה: זיהום האויר, זיהום המים, זיהום הקרקע. כל עוד האוכלוסיה גדלה והולכת, קשה לצפות להקטנה בקצב הזיהום.

כך שעם כל אלה ספק אם הגידול המתמיד באוכלוסיה העולמית הוא לטובתו של האדם, ואם לא יהיה מאמץ לייצב את האוכלוסיה או לפחות למתן את קצב גידולה, הברירה הטבעית עלולה להיות כואבת מאוד.

אפשר לשאול לאן חותרים הדברים האלה. אם מדובר ברמה הלאומית, הרי שאנחנו עוד לא סין ולא הודו ואפילו לא דומים לאלה. ואם מדובר ברמה העולמית, הרי שאנחנו טיפה בים לעומת אוכלוסיית העולם, ואם נפתור את הבעיה בתוך העולם היהודי (דרך ההלכה), כמה זה ישפיע על העולם? דברים ברוח זאת אמר לי החבר שלי בעבודה כשדיברנו על הנושא, ואחרי שחשבתי עליהם הצדקתי אותו במידה רבה אם כי לא לגמרי. כך שאני לא מצוין את הדברים באותה נחרצות שהתכונתי מראש, אלא אומר אותם כהתלבטות וכחומר למחשבה.

הכין: ניסן אבדי